

НИКИФІР ГРИГОРІЇВ ТА ЙОГО СПАДЩИНА В НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИКІВ

NIKIFIR GRIGORIYV AND ITS HERITAGE IN THE SCIENTIFIC DISCOURSE OF MODERN RESEARCHERS

Моргай Л. А.

аспірант, викладач кафедри
соціальної педагогіки та соціальної роботи
Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

У статті висвітлено праці українських дослідників, які займалися висвітленням наукової спадщини визначного українського педагога, громадський діяча, ученого Никифора Яковича Григорієва (1883–1953 рр.). У працях характеризується внесок педагога в процес українізації освітнього процесу, під час свого перебування на посаді міністра освіти Української Народної Республіки в кабінеті голови Ради народних міністрів В. Голубовича. Проаналізовано внесок педагога у запровадження навчання українською мовою та викладання українознавчих предметів. Розкрито діяльність Н. Я. Григорієва в еміграції та висвітлені умови створення одного з провідних часописів у Празі «Нова Україна», розкрито діяльність Українського Громадського Комітету, проаналізовано діяльність Української Господарської Академії у Подебрадах.

Ключові слова – Никифір Григорів Григорієв, педагогічна діяльність, педагогічна спадщина, історіографічний аналіз, громадська та наукова діяльність.

В статье освещены труды украинских исследователей, которые занимались освещением научного наследия выдающегося украинского педагога, общественный деятель, ученого Никифора Яковлевича Григориива (1883-1953 гг.). В работах характеризуется вклад педагога в процесс

украинизации образовательного процесса, во время своего пребывания на посту министра образования Украинской Народной Республики в кабинете председателя Совета народных министров В. Голубовича. Проанализирован вклад педагога в введения обучения на украинском языке и преподавания украиноведческих предметов. Раскрыта деятельность Н. Я. Григориива в эмиграции и освещены условия создания одного из ведущих журналов в Праге «Новая Украина», раскрыта деятельность Украинского Общественного Комитета, проанализирована деятельность Украинского Хозяйственной Академии в Подебрадах.

Ключевые слова: Никифор Григора Григорьев, педагогическая деятельность, педагогическое наследие, историографический анализ, общественная и научная деятельность.

The article covers the works of Ukrainian researchers who were engaged in the coverage of the scientific heritage of a prominent Ukrainian educator, public figure, scientist Nikifor Yakovlevich Grigoriev (1883-1953 biennium). The writings describe the contribution of the teacher to the process of Ukrainianization of the educational process, during his tenure as Minister of Education of the Ukrainian People's Republic in the office of the Chairman of the Council of Ministers V. Golubovych. The contribution of the teacher to the introduction of teaching in the Ukrainian language and teaching of Ukrainian studies subjects is analyzed. The work of N. Ya. Grigoryev in the emigration was revealed and the conditions for the creation of one of the leading periodicals in Prague "New Ukraine" were highlighted, the activities of the Ukrainian Public Committee were uncovered, and the activities of the Ukrainian Business Academy in the Podebradah were analyzed.

Key words: Nikifir Grigoriev Grigoryev, pedagogical activity, pedagogical heritage, historiographical analysis, public and scientific activity

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна переоцінка та ведення у науковий обіг педагогічних ідей українських освітніх діячів кінця XIX – початку XX ст., зумовлена освітніми реформаційними процесами

сьогодення, які вимагають ретельного вивчення, творчого осмислення та впровадження в практику кращих надбань української освіти та педагогіки.

Вивчення історико-педагогічних досліджень є актуальним питанням історіографії проблеми сучасних наукових доробків. На думку науковців, «історіографія – це системний аналіз та узагальнення великого масиву літератури для відтворення розвитку певного історичного періоду» [7, с. 8]. Історіографію з педагогіки складає значна кількість джерел. Вона узагальнює та систематизує розвиток знань про історико-педагогічний процес, дозволяє встановити також внесок дослідників у педагогічну науку та прогнозувати аналізує наступний розвиток науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукове осмислення громадської та публіцистичної діяльності Никифора Яковича Григорієва представлено у наукових дослідженнях О. Сухомлинської, О. Сухобокової, Л. Пироженко, Т. Бевз, Т. Бондаренко, Я. Калакура, Я. Звенигора, О. Кудлай, І. Старенький та ін. проте, як показав аналіз джерел, що тривалий час інформація про педагога була недоступною, але із здобуттям статусу незалежності України ім'я та ідеї педагога стали об'єктом уваги наукової спільноти.

Мета статті – ознайомитись з оцінками інтелектуальної спадщини Никифора Григорієва сучасними дослідниками.

Дослідниця О. Сухобокова в статті «Никифор Григорієв: формування світогляду, початки громадсько-політичної діяльності» (2004 р.) докладно висвітлює проблеми формування світогляду Н. Григорієва та початки громадсько-політичної діяльності педагога. В основі її дослідження – архівні матеріали, значну частину інформації взято із «Автобіографічного нариса» Н. Григорієва. Автор висвітлює педагогічну діяльність педагога на тлі громадсько-політичної. Бердичівський період у житті педагога свідчить про його як активну діяльність для українського суспільства [20].

У праці Л. Пироженко «Григорієв Ничипір Якович» (2008 р.), детально описані дитячі роки педагога, та подано оцінку навчання педагога в школі та

після неї. Автор називає людей, котрі відіграли вагому роль у становленні Н. Григорієва як особистості та педагога, зокрема, Т. Осадчого, який прищепив йому бажання навчатися та навчати інших. У статті описані етапи вчителювання в початкових школах у містах Сквирі (вересень 1904 – травень 1904 рр.), Бердичів (1904 – 1906 рр.), Літин (1906 – 1907 рр.), Кам'янець-Подільський (1907 – 1917 рр) [13].

Л. Пироженко у статті «Педагогічний портрет у номері: Ничипір Григорієв» (2005 р.) аналізує початок педагогічної діяльності Н. Григорієва, зокрема його методику викладання історії у школі. Названі праці педагога, написані під час його вчителювання у школі та еміграційної діяльності [14].

Академік О. Сухомлинська у статті «Григорієв Ничипір Якович (1883 – 1953 рр.). Педагог, громадський і політичний діяч» (2005 р.) на основі архівних матеріалів удосконалила життєвий шлях педагога. Проте особливу увагу вона зосередила на педагогічній та викладацькій діяльності Н. Григорієва, проаналізувала праці, які були написані з 1911 р. по 1920 р., та описала діяльність педагога як міністра освіти Української Народної Республіки в 1918 р. [22].

О. Сухобокова у статті «Національно-освітня праця Никифора Григор'єва: 1904 – 1915 рр.» (2006 р.) висвітлює діяльність Н. Григорієва як суспільствознавця і публіциста. Автор зауважує, що як освітянин і просвітник педагог сформувався ще в 1902 – 1907 рр. на засадах російського народництва. Найбільша кількість праць педагога була написана та вийшла друком з 1917 р. до початку 1950-х рр. У статті наголошено, що педагог розглядав освітню діяльність не лише як засіб поширення знань, але і як один з провідних чинників національного виховання для незалежної української держави [19].

В іншій статті «Крізь епоху війн і революцій: Н. Я. Григорієв – видатний діяч українського національного руху» (2008 р.) О. Сухобокова досить ґрунтовно описала кожний період його педагогічної діяльності, охарактеризувала участь педагога в товариствах, які були засновані

Н. Григоріївим. Так, у м. Бердичеві та м. Літині педагог засновує «Товариство грамотності» (1904 р.), бібліотеку-читальню (1904 р.). У Кам'янець-Подільському педагог ініціює заснування «Товариства українських поступовців» (1910 р.). Авторка детально охарактеризувала Н. Григорієва як публіциста й літератора-просвітника, зокрема проаналізувала його дописи до газет «Подільянин» (1909 р., 1910 р., 1911 р.), «Подольские новости» (1911 р.), журналів «Маяк» (1913 р.), «Світло» (1911 р., 1912 р.), «Рідний край» (1912 р.) та ін [18].

Найбільше інформації про цей етап можна дізнатися з дисертаційного дослідження О. Сухобокової «Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н. Я. Григорієва» (2008 р.). У роботі чітко структуровано та описано всі віхи діяльності Н. Григорієва, зокрема педагогічну та викладацьку діяльність. Інформація в дослідженні опирається на архівні дані. Охарактеризовано праці педагога, його участь в Українській національній революції та діяльність в еміграції [17].

У праці «Невтомний народник Ничипір Якович Григорієв» (2010 р.) Т. Бондаренко висвітлює початок формування педагогічної діяльності та національної свідомості Н. Григорієва, його інтерес до українського народу, його історії, традицій, звичаїв. У статті детально охарактеризована культурно-просвітницьку діяльність педагога, хронологічно подані події його життя: вступ Н. Григорієва до партії соціалістів-революціонерів; вихід із друку його праць, зокрема «Мораль» (1911 р.) [5], «Історія українського народу» (1915 р.) [11], «Про навчання дітей рідної історії» (1917 р.) [6] та інші.

У статті «Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (доби Центральної Ради): персональний склад» (2012 р.) О. Кудлай охарактеризувала різні аспекти Української революції 1917 – 1921 рр., проблеми політичної й соціальної історії, культурного життя в добу визвольних змагань 1917 – 1921 рр. Автор подає характеристику діяльності визначних діячів тієї доби, в тому числі і Н. Григорієва. У статті висвітлено

діяльність педагога під час виконання обов'язків міністра освіти в уряді Б. Матроса у 1919 р., подано оцінку діяльності Н. Григорієва на посаді керівника пресової служби Армії УНР [9].

У статті «Діяльність подільського духовенства зі збереження архівної спадщини на території Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст.» (2013 р.) І. Старенький висвітлює внесок Н. Григорієва в розвиток архівної спадщини на початку XX ст. Зазначаючи, що як міністром освіти УНР у 1919 р. Н. Григорієв запропонував закон «Про державну охорону пам'яток старовини і мистецтва», який передбачав заснування губернських архівних комісій та створення шкіл на зразок французької «Ecole des chartes» («Школа статутів») [15].

Я. Звенигора в статті «Міністр освіти УНР мав псевдонім... «Наш» (2016 р.) розкрив діяльність Н. Григорієва в національно-визвольному русі України. У 1918 році Никифір Григорієв стає міністром освіти в уряді В. Голубовича, а за Гетьманату працює на посаді члена Українського Національного Союзу. В 1919 році – член Трудового Конгресу, керівник пресової служби Армії УНР, член ЦК УПСР, виступав проти боротьбистів. Стати міністром освіти України уродженцю Черкащини допомогло невміння лаятися – зазначав автор статті [8].

У монографії «Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР)» (1999 р.) Т. Бевз здійснила спробу відтворити передумови перших груп і організацій за участю Н. Григорієва. Автор висвітлила участь педагога в «Київському товаристві грамотності» – єдиному легальному товаристві, де можна було проаналізувати українське (1905 р.), подала інформацію про участь Н. Григорієва в товаристві «Просвіта» (1907 р.) та в очолюваному ним нелегальному гуртоку «Товариство українських поступовців» (1910 р.) [1].

У монографії «Н. Я. Григорієв – політик і вчений» (2003 р.) Т. Бевз на основі архівних матеріалів та документів показала процес формування світогляду та різноманітні аспекти громадсько-політичної і наукової

діяльності Н. Григорієва, участь його в Українській революції та Українській партії соціалістів-революціонерів [2].

Так, Л. Пироженко у статті «Н. Я. Григорієв – автор навчальних книг з історії України (2000 р.)» проаналізувала науково-публіцистичні праці Н. Григорієва з історії України періоду Української Народної Республіки, зокрема, праці «Історія України» (1919 р.), «Про навчання дітей рідній історії» (1917 р.), «Історія України, виложена народними думами та піснями» (1919 р.), «Історія українського народу» (1919 р.) [12].

У статті «Никифор Григорієв: про навчання дітей рідній історії» (2004 р.) О. Сухобокова аналізує праці Н. Григорієва з історії України та зауважує на його переконаннях про важливість вивчення зарубіжної історії. Педагог є автором кількох підручників із всесвітньої історії: «Всесвітня історія», «Середні віки», «Нові часи». О. Сухобокова вказує на ще один важливий чинник у формуванні свідомості педагога – вивчення рідної мови. Читаючи лекції, педагог розробив концепцію шкільної методики викладання рідної мови і описав її в окремій праці «Методика навчання рідної мови» (ймовірно 1917 р.) [21].

Монографія Т. Бевз «Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н. Григорієва)» (2004 р.) є продовженням попередньої праці автора «Н. Григорієв – політик і вчений». Наукове дослідження виконано на основі великої кількості архівних матеріалів, документів та праць Н. Григорієва, значна частина яких уперше була уведена до наукового обігу. У праці проаналізовано низку праць Н. Григорієва, зокрема «Якої республіки треба бідним людям?» (1917 р.), «Хто ми і що нам треба?» (1917 р.), «Фатальна помилка революції» (1921), «Спогади «Руїнника» про те, як ми руйнували тюрму народів, а будували свою хату» (1934 р.) та ін.; також подано визначення, запропоновані Н. Григорієвом, понять «менталітет», «нація», «революція», «державна», «народознавство» [3].

О. Сухобокова в статті «Український робітничий університет у Празі (1927 – 1931 рр.)» (2007 р.) знайомить нас з історією та роботою Українського робітничого університету в Празі (1927р.), до складу якого входив Н. Григоріїв. У 1929 р. педагог стає директором університету. Унікальність університету як першого українського освітнього закладу полягала в дистанційному навчанні [23]. У праці Т. Бевз «Українська еміграція у контексті політики коренізації» (2006 р.) охарактеризовано політику українізації, яка була тісно пов'язана з діяльністю української еміграції. Зміст українізації полягав у залученні корінного населення до державного й господарського будівництва, врахуванні національних факторів у кадровій політиці, вивченні національних обрядів і звичаїв; соціально-політичних та історико-побутових умов населення; українізації шкіл, вищих навчальних закладів і видавничої справи та ін. Висвітлено становище української еміграції та діяльність Н. Григоріїва цього періоду. Також подано значну кількість інформації із фондів та архівів, зокрема із листів Н. Григоріїва до М. Шаповала, у яких педагог наголошує про еміграцію та закликає українську інтелігенцію відстоювати свої права [4].

Відомий історик Я. Калакура у книзі «Українська історіографія: Курс лекцій» (2012 р.) характеризує доробок провідних істориків, педагогів та висвітлює їх внесок у розвиток української діаспори. Просвітники створювали українські центри, навчальні заклади, де готували майбутню еліту українського народу. До когорти просвітників належить і Н. Григоріїв, у книзі висвітлено його діяльність у Празі, та заснуванні ним щомісячника «Нова Україна» (1925 – 1926 рр.), заснованим і головним редактором якого він був. Н. Григоріїв відстоював ідеї національно-державної незалежності України, про що свідчать праці «Підстави української національно-державної політики» (1923 р.), «Українська боротьба за державу в роках 1917 – 1929 рр. Чому українці не вдержали своєї держави?» (1934 р.) та ін [10].

Досить докладно часопис «Нова Україна» проаналізовано у статті О. Сухобокової «Часопис «Нова Україна» у Празі (1922 – 1928 рр.): до

90-ї річниці від заснування» (2013 р.) – від умов створення діяльності одного із провідних українських часописів у Чехословаччині 1920-х «Нова Україна» до стану української еміграції. Н. Григоріїв редагував чужі статті, написав понад 50 праць для часопису протягом 1922 – 1927 рр., у 1927 р. стає головним редактором [24].

Висновки. Отже, актуальність та значущість особистості Н. Григорієва, його спадщини протягом тривалого часу (кінець ХІХ ст. – початок ХХ ст.) незаперечна. Сучасні дослідники написали вагому колекцію праць про педагога. Досить ґрунтовно вивчалася його спадщина як просвітника, історика, міністра освіти Української Народної Республіки, доктора соціології, журналіста.

Перспективи подальших розвідок напрямку є дослідження творчої діяльності сина Никифора Григорієва – Мирослава Григорієва.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Бевз Т. Між романтизмом і реалізмом (сторінки історії УПСР). К.: ІПіЕНД, 1999. – 272 с.
2. Бевз Т. Н. Я. Григоріїв – політик і вчений: монографія / Т. А. Бевз. К. : ІММБ, 2002. – 285 с.
3. Бевз Т. Українська державність: ідеологія, політика, практика (система народоправства у теоретичних концепціях Н.Григорієва). – К.: ІПіЕНД, 2004. – 248 с.
4. Бевз Т. Українська еміграція у контексті політики коренізації. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
http://www.ipiend.gov.ua/uploads/nz/nz_29/bevz_ukrainska.pdf.
5. Григоріїв Н. Мораль. (Природа, зміст, історія та норми її). – СПб, 1912.
6. Григоріїв Н. Про навчання дітей рідної історії. К., 1917. – 38 с. – 191с.
7. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки /

Н. М.Гупан. – К.: А.П.Н., 2002. – 224 с.

8. Звенигора Я. Міністр освіти УНР мав псевдонім... «Наш» [Електронний ресурс]. Режим доступу. - <http://cossackland.org.ua/2016/09/01/ministr-osvity-unr-mav-psevdonim-nash/13>.

9. Кудлай О. Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки (доби Центральної Ради):персональний склад. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21COLORTERMS=0&S21P03=IDP=&S21STR=revol_2012_7_242.

10. Калакура Я. С. Українська історіографія: Курс лекцій / Калакура Я. С. – К. : Генеза, 2012. – 512 с.

11. Наш Гр. Історія українського народу. – К.: Богдана, 1993. – 248 с.

12. Пироженко Л. Н. Я. Григоріїв – автор навчальних книг з історії України / Л. Пироженко // Історія в школі. – 2000. – №2. С. 2–6.

13. Пироженко Л. Григоріїв Ничипір Якович: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/reports/pedagog/1216/>.

14. Пироженко Л. Педагогічний портрет у номері:Ничипір Григоріїв / Л. Пироженко // Директор школи. Україна. – 2005. – №1–2. С. 92–96.

15. Старенький І. Діяльність подільського духовенства зі збереження архівної спадщини на території Поділля в другій половині XIX – на початку XX ст. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_1/16.pdf.

16. Старенький І. Церковно-історичне краєзнавство: витоки та сучасний дискурс [Електронний ресурс]. Режим доступу. – http://history.org.ua/JournALL/kraj/kraj_2013_1/16.pdf.

17. Сухобокова О. О. Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Н. Я. Григорієва (1883 – 1953 рр.). – Рукопис.

18. Сухобокова О. Крізь епоху війн і революцій: Н. Я. Григоріїв видатний діяч українського національного руху. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://petlura.poltava.ua/2012/01/02/kriz-epohu-vijn-i-revoljutsij-n-ya-hryhorijiv-vydatnyj-diyach-ukrajinskoho-natsionalnoho-ruhu/>.

19. Сухобокова О. Національно-освітня праця Никифора Григор'єва: 1904 – 1915 рр. // Шевченківська весна. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 15-й річниці незалежності України. – К.: 2006. – Вип. IV. С. 354–357.

20. Сухобокова О. Никифор Григоріїв: формування світогляду, початки громадсько-політичної діяльності // Наукові записки з української історії: Збірник наукових статей. – Переяслав-Хмельницький, 2004. – Вип. 15. – С. 120–125.

21. Сухобокова Ольга. Никифор Григоріїв: про навчання дітей рідній історії / О. Сухобокова // Рідна школа : Щомісячний наук.-пед. журнал . – 2004 . – №4 . – С.50 – 54.

22. Сухомлинська О. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет : актуальні проблеми / О. Сухомлинська // Шлях освіти. – 2003. – № 1. – С. 43.

23. Сухобокова О. Український робітничий університет у Празі (1927-1931 рр.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/12582/19-Sukhobokova.pdf?sequence=1>.

24. Сухобокова О. Часопис «Нова Україна» у Празі (1922-1928 рр.): до 90 ї річниці від заснування. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/handle/123456789/85846>.